

6. Útfærsla úr þremur í fjórar mílur

Skapti Örn Ólafsson

Fyrstu skrefin í útfærslu í fjórar mílur

Með setningu laga nr. 44/1948, um vísindalega verndun fiskimiða landgrunnsins, var takturinn sleginn í baráttu Íslendinga yfir fiskimiðum sínum. Fyrstu skrefin um stækkun fisveiðilögsögunnar úr þremur mílum í fjórar voru síðan tekin vorið 1950. Sjávarútvegsráðuneytið gaf þá út reglugerð um verndun fiskimiða úti fyrir Norðurlandi. Í reglugerðinni segir m.a.: „Allar botnvörpuveiðar og dragnótaveiðar skulu bannaðar á svæðinu frá Horni að Langanesi innan línu, sem dregin er 4 sjómílu frá ystu annesjum, eyjum eða skerjum og mynni flóa og fjarða. Fyrst skulu dregnar beinar grunnlínur [...] og síðan sjálf marklínan samhliða þeim en 4 sjómílum utar.“¹ Þessar ráðstafanir voru gerðar á grundvelli landgrunnslaganna, sem svo voru nefnd og samþykkt voru á Alþingi 5. apríl 1948. Samkvæmt lögnum var ríkisstjórn Íslands heimilt að setja nauðsynlegar reglur um vísindalega verndun fiskimiða innan ótilgreindra endimarka landgrunnsins og skyldu allar veiðar innan þessara reglna lúta íslenskum lögum. Með reglugerðinni fylgdu stjórnvöld einnig þeirri meginreglu, sem landgrunnslögin byggðust á, að útfærsla fiskveiðilandhelginnar skuli ákveðin einhliða af ríkisstjórninni, en ekki með samningum við erlend ríki.²

Greinargerð Hans G. Andersen

Í september 1949 skilaði Hans G. Andersen, þjóréttarfræðingur, af sér greinargerð um framkvæmd landgrunnslaganna sem hann hafði unnið fyrir ríkisstjórnina. Í greinargerðinni setur hann fram hugmyndir um hvaða stefnu stjórnvöld ættu að beita og hver ættu að vera fyrstu skref í framkvæmd landgrunnslaganna. Eins og greint hefur verið frá færðu stjórnvöld út lögsöguna úti fyrir Norðurlandi vorið 1950, en í greinargerðinni telur Hans G. Andersen þrjár leiðir vera færar hvað varðar samning sem Bretar og Danir höfðu gert með sér árið 1901 um fiskveiðar í kringum Ísland.³

¹ *Stjórnartíðindi* 1950 B, bls. 135-137.

² Bjarni Benediktsson: „Þættir úr fjörutíu ára stjórn málasögu“, bls. 23.

³ Davíð Ólafsson: *Saga landhelgismálsins*, bls. 53-54.

1. Að Bretum yrði afhent fullgildingarskjal Íslands varðandi Londonsamninginn frá 1946 með viðeigandi fyrirvara um landgrunnslögin.
2. Að samningnum frá 1901 yrði sagt upp og tryggt yrði að uppsögn samningsins myndi ekki leiða til viðskiptabanns eða annarra aðgerða í Englandi.
3. Að erlendum skipum yrðu bannaðar veiðar úti fyrir Norðurlandi innan fjögurra mílna. Slíkt bann yrði að vera vel auglýst, svo síldarleiðangrar Norðmanna, Svía og Finna færu ekki út um þúfur.

Samningi við Breta sagt upp

Í byrjun október 1949 sögðu Íslendingar síðan upp landhelgissamningi sem Danir og Bretar höfðu gert með sér. Samningnum var sagt upp með tveggja ára fyrirvara og skildi falla úr gildi 3. október 1951. Íslensk stjórnvöld tóku þó ekki ákvörðun strax um útfærslu í fjórar mílur, heldur biðu átekta hvernig deilu Norðmanna og Breta um fiskveiðilandhelgi Noregs lyktaði, en hún var rekin fyrir Alþjóðadómstólnum í Haag. Ekki var deilt um fjögurra mílna landhelgi við Noreg, heldur grunnlínurnar. Dómur féll 18. desember 1951 og var niðurstaðan Norðmönnum í vil. Með þessum úrskurði má segja að íslensk stjórnvöld hafa fengið byr í seglin í frekari baráttu sinni í landhelgismálinu.

Íslensk og bresk stjórnvöld náðu þó samkomulagi um að reyna samningsleiðina áður en til næstu skrefa kæmi í málinu. Hélt íslensk sendinefnd til Lundúna í janúar 1952 undir forystu Ólafs Thors, atvinnumálaráðherra, en með í för var einnig Hans G. Andersen og Agnar Kl. Jónsson, sendiherra. Bretar vildu leysa deilurnar með samkomulagi og að ekki yrði gripið til einhliða ráðstafana, en Íslendingar töldu sig hafa heimildir til að taka upp sömu reglur og Norðmenn um fjórar sjómílar.⁴ Ólafur Thors tjáði ennfremur breskum stjórnvöldum að Íslendingar væru nú þegar að undirbúa ráðstafanir á þessum grundvelli. Ólafur segir í ræðu á Alþingi í nóvember 1952:

Ég tók fram að það væri skoðun íslensku stjórnarinnar, að frá þessu væri hvorki réttmætt né mögulegt að víkja, og yrði þá að reyna á það, hvað af því leiddi. Varðandi hugsanlegar refsiaðgerðir benti ég á þá þegar á, að frá

⁴ Jón Þ. Þór: *Landhelgi Íslands 1901-1952*, bls. 8ö-81.

Íslensku sjónarmiði yrði talið óskiljanlegt, að það sætti sérstökum ráðstöfunum af hendi Breta, að Íslendingar hagnýttu sér löglegan og í rauninni tildæmdan rétt, sem þeir gætu ekki án verið [...] ⁵

Landhelgin færð út í fjórar mílur

Ólafur Thors, sem þá var sjávarútvegsmálaráðherra, gaf síðan út reglugerð 19. mars 1952 um stækkun fiskveiðilögsögunnar í fjórar mílur umhverfis allt landið eftir tilteknum beinum grunnlínunum, sem dregnar voru á milli ystu annesja, eyja og skerja og þvert fyrir mynni flóa og fjarða.⁶ Á þessu svæði voru botnvörpu- og dragnótaveiðar bannaðar hvort sem um var að ræða Íslendinga eða útlendinga. Þá gátu yfirvöld takmarkað fjölda veiðiskipa og hámarksafla hvers einstaks skips, ef grunur lék á um ofveiði. Einnig urðu menn að sækja um leyfi til sumarsíldveiði úti fyrir Norðurlandi. Reglugerðin tók síðan gildi 15. maí 1952.

Rökstuðningur íslenskra stjórnvalda fyrir reglugerðinni var fyrst og fremst byggður á niðurstöðu í deilumáli Norðmanna og Breta sem rekið var fyrir Alþjóðadómstólinum í Haag. Enda voru aðgerðir stjórnvalda að hluta til byggðar á þeim dómi, t.d. um ákvörðun grunnlína.

Viðbrögð frá Bretlandi

Viðbrögð frá Bretlandi voru ekki lengi að berast, því strax daginn eftir, 20. mars, barst *Morgunblaðinu* skeyti frá Lundúnum þar sem sagði að sjómenn í Hull hefðu hótað því að grípa til hefndarráðstafna gagnvart íslenskum fiskiskipum. Þá sagði einnig í skeytinu að breskir togaraeigendur yrðu að stíga næsta skrefið í baráttunni.⁷ Viðbrögð frá bresku ríkisstjórninni bárust ekki fyrr en 3. maí, er sendiherra Breta í Reykjavík afhenti utanríkisráðherra orðsendingu. Í orðsendingunni kom fram að breska ríkisstjórnin viðurkenndi mikilvægi fiskveiða við Íslands strendur ásamt skilningu á því að íslenska ríkisstjórnin vilji endurskoða reglur um fiskveiðar í ljósi nýfallins úrskurðar Alþjóðadómstólsins. Þá er kvartað undan því að reglugerðin hafi verið birt opinberlega án þess að ráðskast við bresku ríkisstjórnina.⁸ Íslenska ríkisstjórnin

⁵ Alþ.tíð. 1952, B, bls. 105-106.

⁶ *Stjórnartíðindi* 1952 B, bls. 33-35.

⁷ Davíð Ólafsson: *Saga landhelgismálsins*, bls. 69-70.

⁸ Davíð Ólafsson: *Saga landhelgismálsins*, bls. 73.

svaraði orðsendingunni 12. maí og var þá ítrekað og fullyrt að ríkisstjórnin hafi getað ákveðið lögsöguna á sama hátt á Norðmenn.

Eitthvað héldu þjóðirnar áfram að skiptast á skeytum en niðurstaða var komin í málið - löndunarbann var sett á íslensk skip í Bretlandi og Íslendingar höfðu, eftir langa bið, fært lögsögu sína út í fjórar mílur. Má segja að með setningu landgrunnslaganna hafi Íslendingar lýst því yfir að þeir hygðust taka í sínar hendur öll yfirráð yfir auðlindinni og nýtingu hennar og var útfærslan í fjórar mílur fyrsta skrefið í þá átt.

Heimildir:

Alþingistíðindi 1952.

Bjarni Benediktsson, „Þættir úr fjörutíu ára stjórnmalasögu.“ *Land og lýðveldi*. II bindi. Reykjavík, 1965.

Davíð Ólafsson. *Saga landhelgismálsins*. Reykjavík, 1999.

Jón Þ. Þór. *Landhelgi Íslands 1901-1952*. Reykjavík, 1991.

Lúðvík Jósepsson. *Landhelgismálið í 40 ár: Það sem gerðis bak við tjöldin*. Reykjavík, 1989.

Stjórnartíðindi 1950 og 1952.